

Cédrusok és ligetek
(részletek a kutatásból)

-szemelvény-

A képeslapok és a Csontváry festmények összehasonlítását persze nem a teljesség igényével mutattuk be a fenti írásban. Eddigi kutatásaik alapján Csontváry fotókat is használt festményeinek inspirációihoz. Felmerül persze a kérdés, mi van az olyan művekkel, mint a cédrusképek: feltételezhető-e valamilyen előkép a művek megalkotásánál, vagy ezek a kiemelkedő művek más inspiráció alapján készültek?

Jelen tudásunk szerint két igazolt és egy, Csontváry művészetét kutató szakember által vitatott cédruskép köthető Csontváry nevéhez. Az első mű a Németh Lajos által átkeresztelt „Magányos cédrus”, melyet Csontváry a katalógusaiban „Egy cédrusfa Libanonból” címen említ. A történeti és ikonográfiai kutatást elkerülve indultunk el felkutatni a lehetséges helyszínét és történetét a festménynek.

A Cédrusképek története az 1900-as évek elejére nyúlik vissza. Csontváry, mint erről már többször is említés történt, a feltételezések szerint igen gyakori látogatója volt az Uránia Tudományos Színház előadásainak. Az előadások témája, azoknak vetített képes mozgófilmjei és több tucat állóképei igen nagy hatást gyakoroltak Csontváryra, talán ezek az előadások is hozzájárultak ahhoz, hogy 1900-tól egyre többet utazott és utazásai során eljut Afrikába és Európa híres városaiba és tájaira.^[1]

Így juthatott el Csontváry a Szentföldre is, látogatta meg többszöri utazása alatt Baalbeket, a Panaszfalat, az Olajfák hegyét és jutott el a cédrusok földjére és ismerhette meg Mária Kútját, melyről az előző rész végén bővebben szoltunk.

Templomtéri kilátás a Holt-tengerre Jeruzsálemben (1905) és egy korabeli képeslap, melyet Csontváry ismerhetett

Csontváry írásai szerint többször is járt a közel keleten: *“a nyarat a libanoni cédrusoknál töltöttem, ahol cédrusokat festettem”*, írja nagy önéletrajzában, majd ez után két hónapot Aleppo városában időzött. Csontváry közvetlenül nem írt a Bsharre-i cédrusligetről, de

néhány arányszámítás, vázlat és közvetett hivatkozás azonban bizonyítja, hogy járt ott. Ennek bizonyítéka maguk a festmények és a rajtuk szereplő motívumok is, melyet részletesen be fogunk mutatni. „Az önéletrajzi feljegyzéseken, a későbbi szórványos reflexiókon és a festmények dátumainak tanúságán túl még egy kis fennmaradt jegyzetfüzet szolgáltat adatokat Szíria-libanoni utazásairól. A könyvecske 1936 februárjában Lehel Ferencről került Szegedre, dr. Szalayhoz, majd később Bedő Rudolf vásárolta meg. A könyvecskében színekre vonatkozó megjegyzések, arányszámítások találhatók, némelyikük egyértelműen a cédrusligetben készült, az utolsó írt lapon 1907-es dátum olvasható. Néhány mondattal jellemzi az utazása közben látott tájakat, falvakat.”[2]

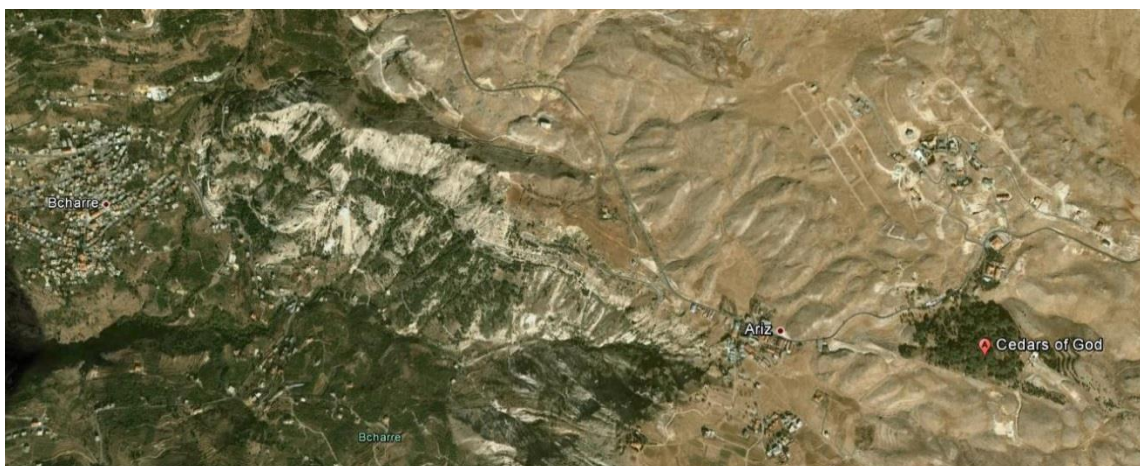
Nézzük meg alaposabban a cédrusképek helyszínét és motívumait, mivel a képeken egymással ellentétes irányok és fatípusok szerepelnek, melyek pontos ismerete elengedhetetlen. A cédrusképek bemutatását szigorú műleírással kell kezdenünk először a helyszín ismertetésével.

„Izrael északi határát jelző hegyvonulat a Libanon, amely 150 km hosszan húzódik északkeleti irányban a szíriai tengerpart mentén. Télen a Libanont hó borítja (Jeremiás 18:14), héber nevének – *löbanon* – jelentése: a fehér hegy. A Szentírás szövege összesen hetvenegyszer említi. Az ókorban a hegységet sűrű erdők borították, különösen híres volt cédrusfáiról, melyek már az egyiptomi fáraók érdeklődését felkeltették, akik kikötőket is létesíttek a hegység tövében. 1500 éven át a Libanon látta el Egyiptomot a hajó- és templomépítéshez, valamint a különböző asztalosmunkákhoz szükséges cédrusfával. A Szentírásban a hegység Mózes 5. könyvében és Józsué könyvében szerepel először: Izrael földjének Istentől kijelölt északi határát jelezte (5Mózes 1:7,11:24, Józsué 1:4). Mózes külön is kiemelte, amikor látni akarta az Ígéret Földjét (5Mózes 3:25). Az Ige beszél a mellette fekvő völgyről is – ez a mai *Beqa-völgy* (Józsué 11:17,12:7)

A hegység leghíresebb szimbóluma a libanoni cédrus [*Cedrus libani*]. Isten háza a Sion hegyén tehát mindkét alkalommal egy másik hegy, a Libanon “hozzájárulásával” épült fel. Talán épp ezért a Biblia szerzői általában rendkívül pozitívan viszonyulnak ehhez a hegyhez, sokszor kiemelik szépségét, ékességét. A Libanon hegye és a rajta található természeti kincsek – vizek, fák, virágok, vadak – tehát a dicsőséghez, szépséghez kapcsolódnak Izrael ószövetségi történelmében. Bár ezen a hegyen nem történtek sorsfordító események, a Szentírás mégis nagy figyelmet szentel neki, s rendkívül szép és gazdag szimbólumvilág kapcsolódik hozzá.”[3]

Libanon utolsó cédrusligete az „Úr cédrusai” (Horsh Arz el-Rab) liget, mely utolsó maradványa a kiterjedt cédrus erdősségnek, utolsó mohikánjai a történelem viszontagságainak több, mint 6000 éves múlttal. „*a gondviselés nem pihent, megfestette*

velem a libanoni, öt-hatezer éves cédrusfát, melynek egyik ága kardot ránt s fenyegeti a világot.” írja Önéletrajzában a fákról Csontváry.

A cédrusliget földrajzi elhelyezkedése. A megmaradt cédrusok 1876-tól kőfállal körülhatárolt területen helyezkednek el, ma a liget kiemelten védett terület, a Világörökség részét képezi. A fák kora 1000-2000 év között van, a legmagasabb fa meghaladja a 30 métert, a legnagyobb átmérőjű cédrus közel 14 méter.

A cédruserdőről eddigi ismereteink szerint nem maradtak fenn korabeli reprodukciók, képeslapok vagy fotográfiák, csak kortársak festményei (pl: *Ligeti Antal: Libanoni cédrus, 1876*). Feltételezhető, hogy Csontváry ezért is készített annyi vázlatot és szín-leírást a helyszínen. A cédrusliget kapujában áll mai napig az úgynevezett Millenniumi Cédrusfa.

A Millenniumi Cédrus a Cédrusliget bejáratánál mely Libanon jelképe lett. Etanulmányban Ligeti Antal cédrusképeit nem közöljük, mivel azokon nem az általunk vizsgált két cédrusfa szerepel.

A liget egyik legérdekesebb fája pedig Lamartine francia költő 1832-es látogatása alkalmából elnevezett fa (Lamartine fája), melyet Csontváry teljes pompájában láthatott még 1907-ben. A jellegzetes, vastag törzsű, kiálló gyökerű fa 3 különálló ágat növesztett, melyek különböző

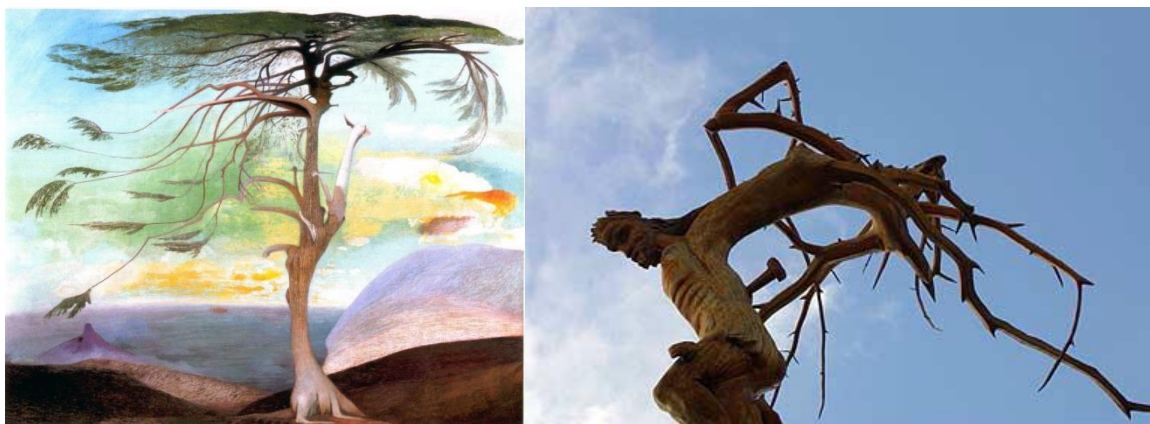
nézőpontból eltérő látványt nyújtanak a szemlélőnek; hol kitakarják az ágak egymást, hol bonyolult, szövevényes rendszert alkotva érdekes összképet adnak.

Lamartine fája 1963-as felvételen (hátról) és a kiszárad, megfeszített Krisztus fája ma. Jellegetesen a Krisztus ág a jobb oldali képen, bár ugyan abból a gyökérzetből hajt ki, önálló faként is értelmezhető; így tesz majd Csontváry is „Az egy cédrusfa Libanonból” című festményén ábrázolt cédruscsoporttal.

A fa egyik különlegessége, hogy egyik csonka ága egy óriási szög alakját formázza, melyet, mint látni fogunk Csontváry is megörökített. Ez a fa, vagyis Lamartine fája az 1960-as évek után kiszáradt, de a XX. század végén Rudy Rahmen a Cédruserdőhöz (Az Úr Cédrusai) méltóan a kiszáradt fát több mint 70 faragott, emberi alakkal díszített, melyet ettől kezdve a halott Krisztus fájának neveznek. Az alkotó pont az érdekes, szög alakú kinövést tekintette kiindulópontnak murális munkájához és alkotta meg a világ legnagyobb, organikus egységet alkotó kültéri szobrát.

Csontváry festményén a cédrusfa lombkoronája dekomponáltságot mutat, ágai a festmény felső széléhez „ragadtak”. Hosszan lenyúló ágai táncos mozdulatként lengenek, a szél játéka szinte megidézi a zenét.

„Magányos Cédrus” és modellje, vagyis Lamartine fájának Krisztus faragványa. A szög a festményen és Krisztus hátán, valamint a fa sziluettje egyértelműen azonosítható. Jézus combjánál lévő kiszáradt ág nem maradt meg, így az nem lett része a faragásnak.

A cédruskép fája, bár a fa koronája alatti szög és az ágak állása egyértelműen a libanoni fára utal, vannak olyan ágai és formái, melyek eredetét Libanontól nagyon távol kell keresnünk. A cédrusképek harmadik „modellje” jelentheti a kapcsolatot a tánchoz.

A modellhez Párizsba kell mennünk, ott is a fűvészkertbe. A Fűvészkert kiemelt növénye a cédrusfa, mely körül kis pihenőt is kialakítottak a 19. században. A Fűvészkert társadalmi események színtere is volt, a kialakított terecske adta például a helyszínt Isadora Duncan táncához is, melyet mozgóképen [4] is rögzítettek.

A párizsi Fűvészkert Libanoni Cédrusa századfordulós képeslapokon. Isadora Duncan feltehetően e körül a fa körül táncolt. A cédrusfa balra kilógó ágai motívumként szerepelnek a Magányos Cédrus festményen. Mint a Zarándoklás a cédrushoz című festményen látni fogjuk, a párizsi cédrusfa jobb oldali csonka ága megjelenik.

Kutatások alapján [5] Csontváry titokzatos múzsája maga Isadora volt, így a tánc motívumának megjelenése a Csontváry képeken szinte egyértelmű. Isadora így vall a táncról: „Két ember tánca sosem lehet egyforma – mondta. A mozdulatok legyenek természetesek, mint a szél fújta lomboké vagy a tenger hullámaié...” [6]

Isadora fellépőruhája különleges volt, ruháját a görög tanagra szobrok mintájára készítette el. A felvételek alapján a ruha rendelkezett egy keresztve vetett stólával, melyet több féle képpen is lehetett viselni. Isadora Duncan táncáról egyetlen filmfelvétel maradt meg (pontos dátum nincs, valószínűleg 1907-1908), melynek kimerevített kockáján szintén ez a ruha látható, csak eltérő színösszeállításban.

Isadora fellépő ruhájában és egy kocka az alig 25 másodperces filmből.

Szabó Júlia „A mitikus és a történelmi táj” című könyvében utalt Isadora Duncan, mint a modern tánc megteremtőjének fontosságára, ugyan így Galavics Géza: CSONTVÁRY, A HORTOBÁGY ÉS A FOTOGRAFUS (Haranghy György emlékezete) című tanulmányában részletesen tárgyalja a mozgókép szerepét Csontváry festészetében. „1901 áprilisára elkészült az első magyar film is, „A táncz”. Szövegét Pekár Gyula írta, s 24 mozgófényképén a kor neves magyar színészei, táncosai, élükön Fedák Sárival táncoltak az Uránia fényképészének, Zitovszky Bélának kamerája előtt. A film ugyan nem maradt meg, de az egykorú sajtóvisszhangokból tudjuk, hogy nagy ünneplésben részesült. ... Szabó Júlia a „Zarándokok a cédrusfánál” című Csontváry-kép kapcsán – a cédrus körüli körtánc jelképszerű megjelenítésére gondolva – már fölvetette, pontosabban elképzelhetőnek tartotta, hogy Csontváry látta az Uránia „A táncz” című produkcióját.” [7]

Edward Muybridge mozgássorozata 1887-ből: Táncoló hölgy

Isadora Duncan, vagyis a tánc mozgásfázisai adják az átvezetést a „Zarándoklás a Cédrushoz” című festményhez. A festményen fő motívumként jelenik meg a tánc, a tánc fázismozdulatai. A táncoló alakok egyforma, fehér ruhát viselnek, mozdulataik egymásból adódik, egymás folytatásai, mint egy mozgókép fázisképei. Talán ennek a festménynek az ihletője is Isadora Duncan volt, vagy ha nem ő, akkor táncsoportja, akiket „Isadorables”-nak neveztek a századfordulón. Isadora Duncan Európa szerte nyitott modern tánciskolákat, az egyiket épp Párizsban; feltételezhetjük, hogy akár Isadora tanítványainak ösztáncát láthatta Csontváry.

Csontváry „Zarándoklás a Cédrushoz” és a Cédrusliget bejáratánál látható Millenniumi Cédrusfa télen (1960 körül)

A kép komponálása szempontjából Csontváry megnövelte a fa méreteit: törzsét megnyújtotta, lombkoronáját formailag teljesen szimmetrikussá tette, idealizálta. Festményén a téli hegyek

és a hóolvadás hozta körtánc egyidejűleg adja az élet és halál; az újjászületés és az elmúlás kontrasztját. Ugyan ilyen kontrasztot látunk a festmények helyszínének vizsgálatakor is.

Lamartine fája és az észak-nyugati látkép a tengerrel Tripoli felé. A felvétel nyáron készült a Libanon heglánc tetejéről.

A nézőpont helyszíne, a panoráma középpontja a Lamartine fa, innen a néző 180°-os fordulattal nézheti meg a havas hegyeket vagy láthat el a tengerig. A két festmény együttes nézete adja a Libanoni cédrusok látlatát, hiszen panorámaképként a cédrusliget talán nem lenne ekkora erejű kompozíció, melyet a két különálló darab képvisel. A cédrusképek önálló gondolatísága, múltat és jövót idéző megjelenése, mély tartalma az alkotásokat Csontváry fő művei közé emeli. Az önálló képalkotás és a merész gondolatíság előre vetíti a Mária Kútja ábrázolást.

Zarándoklás a cédrushoz és a Libanon Dél-keleti látványa hóolvadás előtt. A vörös föld, a havas hegyek és a karakteres völgy megjelenítése egyértelműsíti a helyszínt; a méretek átalakítása és a cédrusfa felnagyítása új szimbolikus tartalmakat ad a Föld- cédrus relációnak.

A fenti részekből Csontváry különleges festési modora, szokása elevenedett meg előttünk. Képeinek összeillesztése, képalkotó fantáziája, vagy úgy is mondhatjuk, hogy festői látásának merészsége a vizsgált közel 20 év alatt kiteljesedett. Csontváry a tartalmat és a lényegét kereste az alkotás során megörökített látványban.

A szakma úgy tartja, Csontváry 1910 után már nem festett, csak az írásnak szentelte művészetét. De abba hagyhatja-e szinte a mániákus képalkotást és megörökítés vágyát, vajon feladta-e azt, amiért lecserélte „polgári” életét, hogy Ő legyen a világ legnagyobb Napút festője; – bármi áron is. Valljuk be őszintén, erre kicsi az esély... Az 1910-es évek világpolitikai eseményei Csontváryt fokozatosan egy olyan pályára sodorták, ahonnan rögeszmés hitéből feltehetően már nem volt visszaút. Csontváry töretlenül festett tovább, csak már nem úgy, ahogy azt mi, most elvárjuk tőle. Ferenczi Sándor pszichoanalitikus így ír erről az állapotról: „Egy festőnél a dolgok szemlélésében való szenvedelmes gyönyörködés és evvel a pályaválasztás is kárpótlás akart lenni oly dolgokért, melyeket gyermekkorában tilos volt megnéznie[8].” Vajon Ferenczi Csontváry patográfiáját foglalta össze ezen sorokban?

Egy művésznek vannak rossz napja is, mikor nem tud gyönyörködtetni, vagy megdöbbeneni. Van, hogy a művészi bal kéz helyett [9] a jobbában tartja az ecsetet; a végeredményt maga szelektálja és válogat. Ezeket a kiválogatott festményeket ismerjük (el) ma Csontváry festményekként, ahogy ő láttatni akarja önmagát a nézőkkel és az utókorral. Pedig egy életmű csak úgy lehet teljes, ha minden kis alkotóelemét, a művész módszerét és lényegét megismeri a közönség.

[1] Az 1900-as év egyik siker előadása *Erődi Béla: Jézus a Szentföldön*.

(http://www.magyarpedagogia.hu/document/Szabo_MP1091.pdf)

Erdődi előadása könyv alakban is megjelent: „A Szentföldön címmel *Erődi Bélától* egy 256 lapra terjedő útleírás jelent meg diszes kötetben, melyet 110 kép és Palesztina színes nyomatú térképe élénkít. Erődi már kétszer járt a Szentföldön s ez utazásain szerzett tapasztalatai és az ide vágó irodalom legjobb forrásaiból merített tanulmányai alapján 20 fejezetben ismerteti Palesztinát, főleg pedig a Szentföld azon helyeit, a melyek az újszövetség történetében kiválóbb fontosságúak. Közelebb bővebben visszatérünk rá s mutatványt is fogunk közölni úgy vonzó előadású szövegéből, mint érdekes képeiből. A mű ára fűzve 2 forint, diszkötésben 2 forint 80 krajczár ; nagyobbított, finomabb dísz-kiadásban s színnyomatú vászonkötésben 4 forint. Megrendelhető a kiadónál, Lampel Róbert (Wodia-ner és fiai) cs. és kir. udvari könyvkereskedésben.” Vasárnapi Újság, 46. évfolyam, 1. szám. 1899 Január 1.

[2] *Németh Lajos: Baalbek, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Bp., 1980, 9-15. oldal*

[3] <http://koszikla.hit.hu/gyalogt/biblia/libanon.html>

[4] a film megtekinthető itt: <http://www.youtube.com/watch?v=GbhECiz2TtY>

[5] http://www.csontvary.com/szerelmesek-shakespeare-es-az-urania#_ftn18

[6] Szabó Júlia cédrusokról készített kutatása a festőről szóló kutatások egyik legfontosabb és legpontosabban megfogalmazott írása, munkája példamutató, alapossága és precizitása követendő példa a jövő kutatói számára. Szabó Júlia a Csontváry életmű két kulcsfontosságú motívumának, a cédrusfának és a táncnak kereste az objektív forrásait az ikonográfia, az ikonológia és a történeti összehasonlító módszerek segítségével. Szabó volt az első, aki a tánc ábrázolását a kortárs művészeti eseményekből eredezteti, ő volt az, aki a modern tánc és a Csontváry képeken ábrázolt mozgások párhuzamára felhívta a figyelmet. Az Ő könyvében szerepel Isadora Duncan egyik híres fotója „Zarándoklás a cédrushoz” című képpel kapcsolatban, mikor Isadora az athéni romok között táncol.

[7] Galavics Géza: CSONTVÁRY, A HORTOBÁGY ÉS A FOTOGRAFUS (Haranghy György emlékezete) <http://epa.oszk.hu/01600/01615/00001/pdf/055-088.pdf>

[8] <http://vmek.oszk.hu/04900/04934/html/ferenczi0102/ferenczi0102.html>

[9] Csontváry bal kezes volt

Forrás: <http://www.csontvary.com/cedrusok-es-ligetek> (leolvasva: 2016.márc.30.)